

POGOVOR
Imperija silogizma

(Slobodan Blagojević)

Uobičajeno je da se Aristotelova logika prikazuje i tumači po shemi od koje jedva da ima jednostavnije. Aristotel je po toj shemi krenuo od prostih *pojmov*, tj. od kategorija (u "Kategorijama"), potom je prešao na *stav*, jer da se stav sastoji od prostih odredbi i da je on njihov prvi i najjednostavniji *spoj* (u "O izrazu"), eda bi u sledećem koraku *spojio* dva stava, odnosno tri odredbe (termina) i tako došao do teorije *zaključka* (u "Prvoj analitici"); najzad, završio je i zaokružio svoj logički sistem teorijom *dokaza*, jer dokaz je zapravo zaključak čije su premise nužno istinite (kao kad žene pune prazne modle filom za kolače, tako se i silogizam koji je "prazna" forma ispunjava značenjem premisa koje su istinite ili nužno istinite). Daleko od toga da se ova uobičajena predstava o Aristotelovoj logici može smatrati kao potpuno pogrešna. Doduše, ona ne objašnjava ništa jer se zadržava na nivou logike slaganja lego-kockica, tako da nije pogrešna već je jednostavno nefilozofska i kao takva i suštinski neistinita. Ona je kao takva potražila potporu i u manje-više istorijski slučajnom redosledu ovih Aristotelovih tekstova; kažem "manje-više" zato što su i taj redosled verovatno pravili isti ovakvi lego-logičari. Jer, kako to dobijamo stav ako spojimo dve odredbe, a kako zaključak ako spojimo tri odredbe u dva stava (zašto ne spojimo četiri odredbe u tri stava, ili pet u četiri? I kako mi to *spajamo* odredbe i stavove?) No, lego-logičari sebi i ne postavljaju takva pitanja, jer šta ima jasnije od toga da stav ima formu S je P, a silogizam formu AB, BG, GA, ili koju drugu, itd?

Eda bi se izbegla lego-kockice-logika, može se početi od kraja, tj. od Aristotelovog očiglednog cilja u celini izlaganja u "Druvoj analitici". Taj cilj je saopšten jednostavnim rečima: utemeljenje i izgradnja modela apodiktičke nauke. Već je ovo u nekom smislu pleonazam jer ako nauke i epistemičkog diskursa i nema bez *dokaza*, tada je svaka nauka apodiktička već po svom pojmu, te je Aristotelova teorija dokaza zapravo sam pojam i utemeljenje epistemičkog diskursa u celini: dakle, ne neka opšta metodologija svih nauka, ili neka nauka nauke, već jednostavno pojam

epistemičkog diskursa.

Aristotel je već u *Metaph.IV*, a potom i u svojoj usiologiji kao teoriji definicije (u *Metaph.VI-IX*) preduzeo zadatak utemeljenja epistemičkog diskursa iz "bezpretpostavnog načela", tj. iz principa semantičkog jedinstva (odnosno, iz principa protivrečnosti, kako se to u tradiciji uporno i pogrešno naziva). Ovo utemeljenje se pokazalo kao formalno-semantičko, a *ontologija* je iz toga izašla kao jedna opšta i formalna semantika. U *Phys.I* je naprotiv navodno izvedeno utemeljenje ontologije prirode na osnovu tzv. principia realia: oblik, tvar, lišenost /ὄλη - εἶδος - στῆρεσις/. No, i mimo ovih Aristotelovih projekata utemeljenja, očigledno je da on svakoj nauci pristupa kao nekoj arhe-logiji i aitia-logiji, jer da se svaka nauka bavi nekim uzrocima i načelima. Dakle, svaki epistemički diskurs je za Aristotela diskurs utemeljenja, i obratno, tako da mnoštvo "tipova" utemeljenja samo pre pokriva identičnost namere. Ne samo da imamo ispred sebe dva (ili tri) tipa utemeljenja, već imamo jednu invaziju utemeljenja kod Aristotela. Ali, dva gorepomenuta tipa utemeljenja se *jednostavno* dovode u vezu već privilegovanim statusom ontologije prirode kod Aristotela: epistemički diskurs je za njega jasno ograničen na sistem prirodne filozofije, jer da se kod drugih njenih oblasti (u praktičkom i u pojetičkom) ne može ni tražiti ni očekivati apodiktičnost kao što se to mora tražiti kod teorijskog. Takozvana "filozofija o ljudskim stvarima" (ἡ ἀνθρώπινη φιλοσοφία, v.Eth.Nic.....) ne može računati ni na to da bude arhe-logija ili aitiologija, ali ni na apodiktičko utemeljenje. Dakle, ono ostaje rezervisano za "tri *teorijske* filozofije", tj. za prvu filozofiju alias metafiziku, za fiziku kao ontologiju prirode i kao filozofiju prirode, i najzad za matematiku. Aristotel će doduše pokušati da dokaže moć silogizma i da ga prikaže kao univerzalnu unutrašnju strukturu *svakog* diskursa - dakle, da na delu dokaže jednu *imperiju* silogizma - ali bez pretenzija da time svaki diskurs prevede u epistemički. Za njega i retorika, i poetika, i etika (dakle i politika, ekonomika, tj. celina praktičke filozofije), ostaju ili na statusu "veština" (τέχνη: to važi za retoriku i za poetiku), ili u statusu

praktičkog uma (φρόνησις: to važi za etiku i za politiku); redukcija na epistemički diskurs uklonjena je već u svojoj mogućnosti, ali je time i odbranjena imperija silogizma u sukcesivnim modifikacijama.

Dakle, ovde imamo posla samo sa projektima utemeljenja *teorijskog* epistemičkog diskursa u njegovim unapred definisanim oblicima, i sa problemom njihove unutrašnje veze. Da li je to isti projekt utemeljenja, ili možemo tvrditi da Aristotel preduzima projekt *formalnog* utemeljenja u Metaph..IV, projekt *realnog* utemeljenja u Phys.I, i projekt jednog autonomnog *logičkog* utemeljenja koje je i formalno i realno u An.Post.I-II? Najpre, Phys.I, u takozvanim principia realia svodi utemeljenje filozofije prirode na *pojam* suprotnosti, a ne na par suprotnosti koji je istorijski preostao kao neangažovan u toj funkciji. Aristotelova kritika načela kod predplatonskih fizičara i kod Platona ide upravo u tom smeru. No, *pojam* suprotnosti nije realna suprotnost već njena transcendentalna mogućnost. Suprotnost /*oppositio contraria*/ otud stoji u čvrstoj logičkoj vezi sa protivrečjem /*oppositio contradictoria*/ te i jedna i druga potpadaju pod pojam "protivstavljanja" /τὸ ἀντικείμεναι, *oppositio*/. Štaviše, suprotnost je kao protivrečje u samim stvarima, jer sve je crno ili ne-crno, ali nije sve crno ili belo: kod suprotnosti nužno postoji i to *srednje* (sivo), dok kod protivrečja nema tog srednjeg. Kretanje se ne odvija između protivrečnih termina već između suprotnih: ono se odvija u relaciji eidos - steresis, između afirmacije i *određene* negacije (tj. negacije upravo te afirmacije), a ne u formi protivrečja (kako je to kod Hegela izvedeno do tačke *brisanja razlike* između suprotnosti i protivrečja; kad mu je koje potrebno, ono je tu za izvođenje dijalektičkog/sofističkog zaključka). Aristotel ovom razlikom postiže formalnu neprotivrečnost načela prve i druge filozofije: prva filozofija se temelji na principu *protivrečnosti*, a druga (tj. ontologija prirode) na pojmu *suprotnosti*, i formalnoj doslednosti se ne može ništa prigovoriti, jer spoj i jedinstvo su postignuti u pojmu protivstavljanja. Jer, tek kad se to vidi, otvara se problem interpretacije konačnog smisla i domašaja ovog formalnog zasnivanja

teorijske filozofije u celini. Jasno je da je izbegnuta zamka *materijalnog* zasnivanja filozofije u celini (Bezgranično, Vatra, Um, Jedno i Neodređeno Dvojstvo, monade, Bog, Apsolutni duh, Volja, životna sila, itd.), ali da se dolazi u poziciju u kojoj formalni principi moraju biti pretumačeni, te (ili: jer) ne mogu biti svedeni na formalno-logičke aksiome. Kod tzv. principa protivrečja je očigledna Aristotelova namera da ga pretumači u pravcu principa semantičkog jedinstva, odnosno u pravcu pojma *značenja* u kome je ono *označeno* po nužnosti *bivstvo* bića. Kod tzv. principa suprotnosti postupak će biti analogan, jer *bivstvo* je ono što postaje i propada (dakle, ono jedino što trpi suprotnost; ali, time što je trpi ono je zapravo i dovodi u prisustvo), svako kretanje je moguće samo na osnovu bivstva kao podmeta /ὑπκείμενον/ i između dve suprotnosti (jer svako kretanje je između suprotnosti: toplo - hladno, suvo - vlažno, gore - dole, mekano - tvrdo, i obratno, itd.), tako da se kretanje pokazuje kao kretanje *značenja*, dakle kao u svojoj osnovi semantički proces većitog samoizgovaranja u prisutnosti, kao *označavanje* jer kretanje je određivanje onog što se kreće: ono se kreće iz ovog u ovo, a ne iz bilo čega u bilo šta, odavde natamo a ne bilo odakle bilo kuda, u ovom, usled ovog, ovako, itd.: kategorije u potpunosti određuju kretanje kao semantički proces. Neosporno je to da je pojam kretanja i semantički *ključ* Aristotelove filozofije, ukoliko se najzad i bivstvo bića misli kao kretanje u smislu nezavršene delotvornosti /ἐνέργεια ἀτελής/, odnosno u smislu delotvornosti koja uvek započinje i koja je kao takva uvek nova. Jer, da i "znati" za Aristotela znači *znati sada to, i baš to*.

Ako se može prihvatiti da prva i druga filozofija nisu u koliziji kod Aristotela odnosno tipa utemeljenja, jer da je on u oba slučaja "formalan", tada se može videti i mesto analitike epistemičkog diskursa koja je izgrađena u obe Aristotelove "Analitike". Kod Aristotela imamo i tu privilegiju da nam o analitici epistemičkog diskursa govori čovek koji ga je i ustanovio i koji je sam izgradio više naučnih disciplina upravo na osnovu te analize ili u skadu s njom. Jer, često imamo priliku da slušamo ljude koji nisu iskusili

snagu nijedne geometrijske teoreme, ali nam drže dugačka predavanja o fundiranju matematike u celini, ili one koji ne poznaju ni nebesku mehaniku Newtona ali tvrde da je kvantnom mehanikom promjenjena percepcija i teorija prostora i vremena (kao da su oni imali ikakvu percepciju i teoriju o tome i pre i posle te mehanike).

Aristotel epistemički diskurs limitira pojmom *dokaza* /ἀπόδειξις/: ono što je *dokazano* je opšte i nužno, tj. ne može biti drugačije. Dakle: nužno je aAB. To ne znači da ne možemo dokazati eAB, iAB, ili oAB, ili da se u naučnim dokazima ne služimo jednako i negativnim ili patikularnim stavovima, već da je dokazom aAB postavljen parametar za svaki moguć epistemički stav, jer da je univerzalni zaključak prve figure u najvećoj meri ili ponajpre naučan /μάλιστα ἐπιστημονικόν, v.An.../. "Ovaj lek pomaže svakom koji je bolestan od te bolesti, i pomaže zato što *po nužnosti* ili uglavom uklanja uzrok te bolesti", to je epistemički parametar koji Aristotel ima u vidu kad aAB promoviše (a time silogizam Barbara) u parametar za procenu epistemičke vrednosti svakog mogućeg stava. Banalno je tvrditi da univerzalni stav ima u načelu veću epistemičku vrednost od partikularnog ili od negativnog, iako je jasno da i Aristotelova razlika između veštine i nauke ide upravo po toj liniji razgraničenja: veštak ili zanatlija će znati da ovo pripada ovom nekad ili često, ali ne da to pripada uvek i nužno. "Opštost" se ovde shvata u kvantitativnom smislu, a ne kao nužno pripadanje. Onaj koji zna zna uzrok pripadanja, i tek taj *uzrok* prevodi jedan tehnički diskurs u epistemički: epistemički diskurs je nužno zasnovan na *teoriji kauzaliteta*. Aristotel očigledno u celini An.Post.II podrazumeva svoju teoriju o četiri uzroka - tvar, uzrok kretanja, oblik, svrha - i to već predstavlja upozorenje da se njegova teorija epistemičkog diskursa ako i promoviše kauzalno objašnjenje ne može "modernizovati" u pravcu novovekovnih teorija kauzaliteta koje su zapravo i izgrađene na osnovu kritike Aristotela. Ono što novovekovna nauka naziva uzrokom bilo bi za Aristotela mehanički i akcidentalni kauzalitet koji kao takav i nije uzrok u pravom smislu. Njegova analiza kauzaliteta u Phys.II passim jasno to pokazuje. "Priroda" /φύσις/ je

i tvar i oblik i njihovo posredovanje u kretanju, pa onda i početak kretanja (causa efficiens) i njegov kraj (causa finalis). Aristotel u ide i korak dalje, te izgrađuje pojam uzroka kao takvog svodeći sva tri uzroka osim stvari na ejdetski kauzalitet i dodatno uklapajući tvar u sklop uzroka njenom instrumentalizacijom i svodenjem na ono što može biti određeno i bivajuće *samo u odnosu na ejdetsko*, jer da je tvar uvek samo relatum za određeno ejdetsko (v.Phys.194b9). Dobijamo konačno neprikosnoveni primat ejdetskog i njegovu strukturu jasno vidljivu u *kretanju* kao ejdetskom procesu samoodređivanja. Onda Aristotelovo (ili aristotelovsko) "kauzalno" objašnjenje može bez ikakve napetosti da obuhvata pod istim naslovom: 1) analize elementarnih *strukture*, i elemente /στοιχεῖα/, tj. tvar, 2) *dinamički* kauzalitet (neposredni i konačni pokretački uzrok), i 3) *ejdetsku statiku* kretanja kao dolaska u prisustvo (izraženu u ejdetskoj prirodi svakog kretanja i u nužnosti da ono bude *teleološki* pretumačeno). Njegovo shvatanje kauzaliteta više odgovara savremenoj analizi *funkcijskih veza* nego Newtonovoj jabuci koja pada na glavu ili bilijarskim kuglama D.Humea, jer da je odnos *Newtonove* glave i jabuke akcidentalan, dok Hume ipak ima bolje izgleda s kuglom ukoliko u ruci drži štap.

Epistemički diskurs je nužno apodiktički, tj. nema nauke koja ne dokazuje svoje tvrdnje. Time je, po Aristotelu, epistemički diskurs sveden na pojam dokaza i zaključka. Mi inače vidimo to-da je nešto, tj. τὸ ὅτι (*da* vočke rađaju, *da* grmi, *da* se Sunce pomračuje, *da* inflacija raste, *da* država postoji samo zbog sebe, *da* glagol zahteva imenicu u određenom padežu, *da* nema više od pet savršenih poliedara, itd.). I kao oni koji misle nalazimo se u svetu koji je već tu: razlika između tog-da i tog-šta, odnosno tog-zašto /τὸ τί, τὸ διότι/ je razlika koju zatičemo kao nešto proteron pros hemas, a nije razlika koju su nam Platon i Aristotel nametnuli kao nepremostivu ontološku razliku, kao razliku između egzistencije i esencije /Heidegger/. Najpre, ta razlika kod Aristotela i nije ontološka već ontička, a u formiranju epistemičkog diskursa ona se pokazuje kao nužna *metodska* razlika: jer, ako ne znamo *da* nešto jeste, ne možemo ni postaviti pitanje *zašto* je to, ili *šta* je to. A ako

znamo da nešto *nije*, tada ni ne pitamo šta je to, jer pitati šta je kentaur ili jarcojelen, ne znači ništa ako znamo da tih "bića" nema. Možemo pitati šta *znače* te reči, ali ne i šta je ono što je tim rečima označeno, a to *označeno* jest njihovo bivstvo. Razlika između toga i tog-šta je razlika koja se ukida u *odgovoru*, ukoliko je zaista *bivstvo* uzrok vlastitog bića /αἰτία τοῦ εἶναι, v.Metaph.1043a2, 1043b14/, ukoliko jest jedinstvo suštine i bića. Ono je i to-šta i to-da i u njemu se to dvoje više ne mogu odvojiti. A da bi se nešto moglo ejdetski spojiti, jasno je svakom da se najpre mora odvojiti, i da se može spojiti samo zato što je i inače već spojeno, a ono što je od početka odvojeno, to nikakva dijalektička akrobatika ne može spojiti.

To-zašto, tj. uzrok, očigledno određuje epistemički diskurs: na taj minimum će pristati svako, jer jasno je da to odvaja epistemički diskurs od poetskog ili retorskog. No, sledeći Aristotelov korak u fundiranju epistemičkog diskursa izazvao je beskrajne polemike. *To-zašto, tj. uzrok, jest srednja odredba /ἀνάγκη μέσον εἶναι τὸ αἴτιον, v.AnPost.93a7-8/*